

RESTRÂNGEREA EXERCITIULUI UNOR DREPTURI FUNDAMENTALE PRIN PRISMA REGLEMENTĂRIILOR INTERNAȚIONALE

RESTRICTIONS ON THE EXERCISE OF SOME FUNDAMENTAL RIGHTS THROUGH INTERNATIONAL REGULATIONS

CZU: 342.7:341.231.14

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7885254>

Alexandru BEVZIUC¹

ABSTRACT. *Although fundamental rights are vital for the condition of the individual, the exercise of some of them can be restricted under certain conditions. The examination of the content of the restrictions and exemptions allowed by the international acts boils down to the concept that they are allowed, if they are provided by law; are necessary in a democratic society; are imposed to protect national security. At the national level, the restriction of exercise must be provided for by the Constitution itself, be limited in time and imposed by expressly established exceptional circumstances. The measure of restricting the exercise of certain rights and freedoms offers a legal solution for adapting the general legal regime guaranteeing fundamental rights and freedoms to the constantly changing realities of social, economic and political life. The restriction of the exercise of certain rights or freedoms by law, under the conditions and within the limits provided by the Constitution, cannot have the meaning of discrimination.*

REZUMAT. *Deși drepturile fundamentale sunt vitale pentru condiția individului, exercițiul unora dintre ele poate fi restrâns în anumite condiții. Examinarea conținutului restrângerilor și derogărilor admise de actele internaționale se rezumă la conceptul că acestea sunt permise, dacă sunt prevăzute de lege; sunt necesare într-o societate democratică; se impun pentru a proteja securitatea națională. La nivel național, restrângerea exercițiului trebuie prevăzută de însăși Constituție, să fie limitată în timp și impusă de circumstanțe excepționale stabilite expres. Măsura restrângerii exercițiului unor drepturi și libertăți oferă o soluție juridică pentru adaptarea regimului juridic general de garantare a drepturilor și libertăților fundamentale la realitățile vieții sociale, economice și politice în permanentă schimbare. Restrângerea exercițiului unor drepturi sau a unor libertăți prin lege, în condițiile și în limitele prevăzute de Constituție, nu poate avea semnificația discriminării.*

Problematika drepturilor omului este de permanentă actualitate. Asigurarea promovării, respectării și protecției drepturilor omului revine deopotrivă fiecărui individ și tuturor autorităților statale precum și anumitor organizații, instituții și organisme internaționale, care au fost special abilitate cu dezvoltarea acestor drepturi. Drepturile omului, în sens obiectiv, înglobează totalitatea instrumentelor internaționale care consacră și protejează asemenea drepturi, precum și a mecanismelor instituționale de garantare a lor.

¹ Alexandru BEVZIUC, PhD student, Moldova State University, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3627-8835>, email: alexbev@mail.ru

Drepturile omului se pot defini ca fiind acele prerogative conferite de dreptul intern și recunoscute de dreptul internațional fiecărui individ, în raporturile sale cu colectivitatea și cu statul, ce dau expresie unor valori sociale fundamentale și care au drept scop satisfacerea unor nevoi umane esențiale și a unor aspirații legitime, în contextul economico - social, politic, cultural și istoric al unei anumite societăți [1, p. 23]. Prin noțiunea de drepturi fundamentale cetățenești se desemnează acele drepturi ale cetățenilor care, fiind esențiale pentru existența fizică și integritatea psihică, pentru dezvoltarea materială și intelectuală a acestora, precum și pentru asigurarea participării lor active la conducerea statului, sunt garantate de însăși Constituția [2, p. 86].

Organizația Națiunilor Unite este cea mai importantă asociație internațională din lume, care stabilește principiile de bază ale relațiilor internaționale [3, p. 11].

Prin aderarea statelor la Organizația Națiunilor Unite, drepturile omului deveneau o problemă comunității internaționale a statelor. Înființarea Organizației Națiunilor Unite a permis crearea și dezvoltarea unei ere noi în materia cooperării dintre state cu privire la drepturile omului; au fost elaborate peste 50 de tratate, acorduri, și un număr important de declarații și rezoluții ale organelor și organismelor internaționale care au avut un rol important în domeniul promovării și respectării drepturilor omului [4, p. 152].

Declarația Universală a Drepturilor Omului [1] a constituit modelul și sursa de inspirație pentru sutele de instrumente ce alcătuiesc în prezent edificiul juridic al protecției ființei umane. Prin Rezoluția 2200/XXI, Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat și deschis spre semnare, ratificare și aderare Pactul internațional privitor la drepturile economice, sociale și culturale [5, art.1] și Pactul internațional privitor la drepturile civile și politice [6, art. 1]. Dispoziții comune în cele două Pacte vizează dreptul la autodeterminare, ca drept al omului [5, art. 1], precum și ambele acte interzic în termeni identici orice discriminare de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, avere, naștere sau orice altă situație [6, art. 1].

Deși drepturile fundamentale sunt vitale pentru condiția individului, exercițiul unora dintre ele poate fi restrâns în anumite condiții, într-o asemenea ipoteză nu se restrâng sau se suspendă drepturile ca atare, ci doar exercitarea lor. Restrângerea exercițiului trebuie prevăzută de însăși constituție, să fie limitată în timp și impusă de circumstanțe excepționale stabilite expres.

În literatura de specialitate, restrângerea exercitării drepturilor și libertăților persoanei este admisă cu respectarea obligatorie a unor principii cardinale, care fixează limitele și condițiile restrângerii. Unul dintre acestea este principiul legalității, care presupune respectarea strictă a normelor legale și a tuturor procedurilor juridice indispensabile la aplicarea restrângerii. Dar aplicarea normelor juridice la diversitatea cazurilor individuale nu poate să ignore ideea de justiție,

de echitate, în sensul că aplicarea normei trebuie să fie adecvată situației concrete, ceea ce implică un alt principiu – cel al echității, care presupune respectarea ideii de dreptate. Echitatea impune a se lua în considerație situațiile de fapt, circumstanțele personale, unicitatea cauzei, raportul dintre mijloacele juridice folosite și scopul legitim adecvat, completându-se astfel generalitatea normei juridice. Se mai invocă și principiul realizării scopurilor, pentru care se operează restrângerea drepturilor și libertăților: restrângerea este efectuată doar în anumite scopuri legale și nu poate fi aplicată în alt scop decât cel prevăzut de lege [7, p. 72].

Declarația Universală a Drepturilor Omului stabilește: „În exercitarea drepturilor și libertăților sale, fiecare persoană este supusă numai îngrădirilor stabilite de lege în scopul exclusiv al asigurării recunoașterii și respectului drepturilor și libertăților celorlalți și în vederea satisfacerii cerințelor juste ale moralei, ordinii publice și a bunăstării generale, într-o societate democratică” [1, art.29 alin.(2)].

Examinarea conținutului restrângerilor și derogărilor admise de actele internaționale duce la concluzia că acestea sunt permise, dacă sunt prevăzute de lege; sunt necesare într-o societate democratică; se impun pentru a proteja securitatea națională.

Pactul internațional privitor la drepturile civile și politice stabilește că, libera circulație poate face obiectul unor restricții dacă sunt: prevăzute de lege; necesare pentru protejarea siguranței naționale, ordinii publice, ordinii politice, sănătății sau moralității publice; compatibile cu celelalte drepturi recunoscute [6, art. 12]. Reglementările legale privind actele de identitate, pașapoartele sau celelalte documente, cele privind trecerea frontierelor, și în general, privind starea civilă a persoanelor nu sunt și nu pot fi considerate ca restricții la libera circulație a persoanelor, ci dimpotrivă ca norme ce conferă un cadru eficient și civilizată exercitării acestui drept.

Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale prevede că „statele părți nu pot supune drepturile decât la limitări stabilite de lege, numai în măsura compatibilă cu natura acestor drepturi și exclusiv în vederea promovării bunăstării generale într-o societate democratică”. Potrivit art. 5 alin. (1) din actul menționat supra, „nici o dispoziție din Pact nu poate fi interpretată ca implicând pentru un stat, o grupare sau un individ vreun drept de a se deda la o activitate sau de a săvârși un act urmărind suprimarea drepturilor sau libertăților recunoscute în prezentul Pact ori limitări ale lor mai ample decât cele prevăzute în Pact. Nu se poate admite nicio restricție sau derogare de la drepturile fundamentale ale omului, recunoscute sau în vigoare în orice țară în virtutea unor legi, convenții, regulamente sau cutume, sub pretextul că prezentul Pact nu recunoaște aceste drepturi sau le recunoaște într-o măsură mai mică” [5, art. 4].

Un rol istoric în opera de afirmare și garantare a drepturilor omului îl are Consiliul Europei. Sistemul drepturilor omului al Consiliului Europei își are izvorul juridic în Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților

Fundamentale [2] (Convenția Europeană), care garantează drepturile civile și politice de bază și Carta Socială Europeană [3], care prevede un sistem de drepturi sociale și economice. Fiecare dintre aceste tratate stabilește propriul său cadru instituțional pentru supravegherea respectării obligațiilor asumate prin respectivul tratat [3, p. 22].

Prin Convenția Europeană a fost instituită Curtea Europeană a Drepturilor Omului (Curtea Europeană). Mecanismul inițial de control prevăzut de Convenția Europeană a fost modificat de câteva ori. În forma existentă pînă la 1 noiembrie 1998, cînd a intrat în vigoare Protocolul nr. 11 la Convenția Europeană, mecanismul de protecție a drepturilor omului presupunea existența a două organe jurisdicționale – Comisia și Curtea Europeană a Drepturilor Omului și un organ politic – Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei (Comitetul de Miniștri). Actualmente, există un singur organ jurisdicțional împuternicit să judece cazurile de încălcare a drepturilor omului – Curtea Europeană a Drepturilor Omului, iar Comitetul de Miniștri este învestit cu atribuții de supraveghere a executării hotărîrilor Curții [3, p. 22].

Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a libertăților fundamentale (CEDO) [2] stabilește posibilitatea restrîngerii unor drepturi (art.9 alin. (2) - libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile, art.10 alin.(2) – libertatea de exprimare, art.11 alin.(2) – libertatea de întrunire și asociere), dar exercitarea drepturilor nu poate face obiectul altor restrîngerii decît acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, siguranța publică, menținerea ordinii publice, prevenirea faptelor penale, protecția sănătății sau a moralei, ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora. Articolul 15 din Convenția Europeană prevede că „în caz de război sau de alt pericol public ce amenință viața națiunii, orice Înalță Parte Contractantă poate lua măsuri care derogă de la obligațiile prevăzute de prezenta Convenție, în măsura strictă în care situația o impune și cu condiția ca aceste măsuri să nu fie în contradicție cu alte obligații care decurg din dreptul internațional”. Prevederile acestui articol permit statelor să deroge de la dispozițiile Convenției în situații de război sau de pericol public ce amenință viața națiunii, cu condiția respectării necesității măsurii luate. Un astfel de demers este însoțit de obligația ca atât măsura dispusă, cât și motivele și data la care încetează aceasta să fie comunicate Secretarului General al Consiliului Europei, marcând astfel caracterul excepțional și temporar în care îngrădirea drepturilor și libertăților proclamate de Convenție poate opera. În mod complementar, și dispozițiile art. 18 din Convenție stabilesc faptul că limitarea drepturilor trebuie să se producă doar în scopurile strict prevăzute [3].

Articolul 15 CEDO reprezintă o clauză de derogare, care oferă Înalțelor Părți Contractante, în circumstanțe excepționale, posibilitatea să deroge, în mod limitat și supravegheat, de la obligațiile lor de a asigura exercițiul anumitor drep-

turi și libertăți în temeiul Convenției [6, art. 12]. Articolul 15 Cedo se bazează pe o prezumție, că interesul public pentru prezervarea „vieții națiunii” ar trebui să aibă prioritate față de protejarea tuturor altor drepturi (în afară de câteva drepturi inderogabile), ori de câte ori este „amenințată” de „război sau de alt pericol public” [8, p. 244].

Articolul 15 CEDO se compune din trei părți: §1 definește circumstanțele în care statele contractante pot deroga, în mod valabil, de la obligațiile care le revin în baza Convenției („[î]n caz de război sau de alt pericol public ce amenință viața națiunii”). De asemenea, limitează măsurile pe care le pot lua în cadrul oricărei derogări (în măsura strictă în care situația o cere și cu condiția ca aceste măsuri să nu fie în contradicție cu alte obligații care decurg din dreptul internațional”); §2 protejează anumite drepturi fundamentale din Convenție împotriva oricărei derogări, respectiv: dreptul la viață, prevăzut de art. 2 CEDO (inderogabil, cu excepția cazului de deces rezultând din acte licite de război); interzicerea torturii, drept prevăzut de art. 3 CEDO; interzicerea sclaviei și a muncii forțate, în sensul interdicției de a ține pe cineva în sclavie sau în condiții de aservire (art. 4 paragraful 1 CEDO); și respectarea principiului „nicio pedeapsă fără lege”, prevăzut de art. 7 CEDO; § 3 stabilește măsurile procedurale pe care orice stat care derogă trebuie să le respecte (obligația de a informa pe deplin Secretarul General al Consiliului European, privitor la măsurile adoptate și la rațiunile determinante, cât și obligația de a informa data la care aplicarea măsurilor a luat sfârșit, iar dispozițiile Convenției redevin aplicabile) [4].

În perioada pandemiei, 10 state din cele 47 membre ale Convenției, au trimis notificări către Consiliul European, în sensul că derogă de la prevederile Convenției Europene a Drepturilor Omului (CEDO) pe o perioadă de timp, în contextul pandemiei provocate de coronavirusul SARS-CoV-2: Albania, Armenia, Estonia, Georgia, Letonia, Macedonia de Nord, Republica Moldova, România, San Marino și Serbia. Dintre aceste state, doar Armenia, Estonia, Georgia, Letonia, Republica Moldova, România și San Marino au derogat și de la Pactul internațional pentru drepturile civile și politice. Derogarea nu se interpretează automat în sensul că respectivul stat nu poate garanta drepturile prevăzute în Convenție. În practică, statele care notifică derogarea declară că măsurile luate „pot” implica o derogare de la Convenție. Din acest motiv, în cazul în care un reclamant susține că drepturile sale din Convenție au fost încălcate într-o perioadă în care era declarată o derogare, Curtea Europeană a Drepturilor Omului va examina mai întâi dacă măsurile luate pot fi justificate în temeiul articolelor de fond ale Convenției; numai dacă nu se poate justifica, Curtea va continua să stabilească dacă derogarea era valabilă (de exemplu, A. și alții v. Regatul Unit, § 161; Lawless v. Irlanda (nr. 3), § 15) [4].

La 20 martie 2022, Republica Moldova a activat articolul din Convenția Europeană a Drepturilor Omului care permite derogări, în contextul pandemiei

provocate de coronavirusul SARS-CoV-2. Acest lucru a fost făcut ținând cont de declararea stării de urgență, care denotă existența anumitor circumstanțe care permit sau chiar necesită restricționarea unor drepturi garantate de Convenție”.

În multiple țări, inclusiv în Republica Moldova, Convenția a fost integrată în dreptul național, în sensul că orice individ poate depune o plângere sau formula un apel la o instanță națională sau la o altă autoritate întemeindu-se direct pe dispozițiile sale. Dar chiar dacă o țară nu a integrat Convenția în dreptul său intern, acesta din urmă nu trebuie să fie în conflict cu conținutul Convenției. Or, Convenția nu este definită să înlocuiască sistemele naționale de protecție a drepturilor omului, ci să reprezinte o garanție internațională ce se alătură dreptului de recurs în cadrul fiecărui stat.

În același timp, Convenția recunoaște că cea mai mare parte a acestor drepturi nu ar putea fi nelimitate sau absolute ca și limite într-o societate democratică și că pot fi necesare restrângeri în numele siguranței publice sau a securității naționale, al interesului economic al țării, al sănătății publice și al moralei, al prevenirii dezordinii și delicvenței. Articolul 15 § 2 protejează anumite drepturi de la derogare, respectiv: articolul 2 (dreptul la viață), cu excepția cazurilor în care sunt decese rezultate din acte de război legale; articolul 3 (interzicerea torturii și a altor forme de rele tratamente); articolul 4 § 1 (interzicerea sclaviei sau a servituții); și articolul 7 (nicio pedeapsă fără lege) [4].

Trei dintre protocoalele suplimentare la Convenție conțin, de asemenea, clauze care interzic derogarea de la anumite drepturi conținute în acestea. Acestea se regăsesc în art. 3 din Protocolul nr. 6 (abolirea pedepsei cu moartea în timp de pace și limitarea pedepsei cu moartea în timp de război), art. 4 § 3 din Protocolul nr. 7 (doar principiul *ne bis in idem*, așa cum este prevăzut la articolul 4 din acel protocol) și art. 2 din Protocolul nr. 13 (abolirea completă a pedepsei cu moartea). Efectul articolului 15 § 2 (și al clauzelor de derogare corespunzătoare din Protocoalele nr. 6, 7 și 13) este că drepturile la care se referă continuă să se aplice în orice moment de război sau pericol public, indiferent de orice derogare făcută de către un Stat Contractant [4].

Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene prevede că, orice restrângere a exercițiului drepturilor și libertăților recunoscute prin prezenta cartă trebuie să fie prevăzută de lege și să respecte substanța acestor drepturi și libertăți. Prin respectarea principiului proporționalității, pot fi impuse restrângeri numai în cazul în care acestea sunt necesare și numai dacă răspund efectiv obiectivelor de interes general recunoscute de Uniune sau necesității protejării drepturilor și libertăților celorlalți. Drepturile recunoscute prin prezenta cartă care fac obiectul unor dispoziții prevăzute de tratate se exercită în condițiile și cu respectarea limitelor stabilite de acestea. În măsura în care prezenta cartă conține drepturi ce corespund unor drepturi garantate prin Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, înțelesul și întinderea lor sunt

aceleași ca și cele prevăzute de convenția menționată. Această dispoziție nu împiedică dreptul Uniunii să confere o protecție mai largă. În măsura în care prezenta cartă recunoaște drepturi fundamentale, așa cum rezultă acestea din tradițiile constituționale comune statelor membre, aceste drepturi sunt interpretate în conformitate cu tradițiile menționate. Dispozițiile prezentei carte care conțin principii pot fi puse în aplicare prin acte legislative și de punere în aplicare adoptate de instituțiile, organele, oficiile și agențiile Uniunii, precum și prin acte ale statelor membre în cazurile în care acestea pun în aplicare dreptul Uniunii, în exercitarea competențelor lor respective. Invocarea lor în fața instanței judecătorești se admite numai în scopul interpretării și controlului legalității unor astfel de acte. (6) Legislațiile și practicile naționale trebuie să fie luate în considerare pe deplin, după cum se precizează în prezenta cartă. Instanțele judecătorești ale Uniunii și ale statelor membre țin seama de explicațiile redactate în vederea orientării interpretării prezentei carte [5].

Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene [5] reglementează situațiile cu caracter excepțional din care pot decurge limitări ale drepturilor și libertăților cetățenilor din statele membre ale Uniunii Europene. În acest sens, facem trimitere la dispozițiile art. 52 alin. (1), care prevăd posibilitatea restrângerii drepturilor consacrate în Cartă; cu toate acestea, se stabilesc și limitele restrângerii, și anume: restrângerea să fie prevăzută de lege, această restrângere să se producă cu respectarea substanței drepturilor și libertăților garantate de Cartă, precum și cu respectarea proporționalității și necesității măsurii în raport de situația căreia îi incumbă luarea măsurii. În final, restrângerile impuse trebuie să răspundă “obiectivelor de interes general stabilite de Uniune sau necesității protejării drepturilor și libertăților celorlalți” [6].

Obiectul articolului 52 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, este de a stabili domeniul de aplicare a drepturilor și a principiilor din cartă și adoptarea de norme pentru interpretarea acestora. Alineatul (1) se referă la regimul restrângerilor. Formula utilizată este inspirată din jurisprudența Curții de Justiție: ”... în conformitate cu o jurisprudență consacrată, este posibil să se impună restrângeri ale exercițiului drepturilor fundamentale, în special în cadrul unei organizări comune a pieței, cu condiția ca aceste restrângeri să răspundă efectiv unor obiective de interes general urmărite de Comunitate și să nu constituie, în comparație cu scopul urmărit, o intervenție disproporționată și intolerabilă care ar aduce atingere chiar substanței acestor drepturi” (Hotărârea din 13 aprilie 2000, Cauza C-292/97, punctul 45) [4].

Una dintre condițiile ca trebuie să fie îndeplinite pentru a se putea restrânge exercițiul unui drept fundamental este aceea ca restrângerea să fie făcută numai prin lege [9, p.459].

Restrângerea exercițiului unor drepturi sau a unor libertăți prin lege, în condițiile și în limitele prevăzute de Constituție, nu poate avea semnificația dis-

criminării. Art. 14 al Convenției pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale precizează că exercitarea drepturilor și libertăților trebuie să fie asigurată, fără nici o deosebire “fondată în special pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, originea națională sau socială, apartenența la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație” [4].

Pornind de la importanța drepturilor fundamentale într-o societate democratică, în calitate de instrumente care permit fiecărei persoane să-și dezvolte și să-și folosească cât mai eficient calitățile, promovarea și respectarea drepturilor și libertăților omului trebuie să rămână o prioritate. Una dintre cele mai delicate probleme vizează restrângerea exercitării unor drepturi și libertăți. Împrejurările care justifică restrângerea unor drepturi sau libertăți sunt exhaustiv reglementate normativ, urmând deci regulile specifice excepțiilor. Dar, totodată, măsura restrângerii exercițiului unor drepturi și libertăți oferă o soluție juridică pentru adaptarea mecanismului juridic de garantare a drepturilor și libertăților fundamentale la realitățile vieții sociale, economice și politice, care sunt în permanentă schimbare. Această *măsură de excepție* este recunoscută atât în legislația internă, cât și în documentele internaționale relevante în materia drepturilor și libertăților fundamentale.

Referințe bibliografice:

1. Năstase A. Drepturile omului, religie a sfârșitului de secol, I.R.D.O., București, 1992.
2. Stancea I. Drepturile omului – un concept cu valente universale . Revista Strategii Manageriale, nr. 2 din 2012.
3. Munteanu A., Rusu S., Vacarciuc O. Manualul funcționarului public în domeniul drepturilor omului. Ed. a 2-a revăzută și adaptată. Chișinău: Arc, 2015. 328 p. ISBN 978-9975-61-932-5.
4. Drăganu T. Drept constituțional și institutii politice, Volumul 1. Editura Lumina Lex, București, 1998.
5. Pactul internațional privitor la drepturile economice, sociale și culturale. Publicat: 30.12.1998 în Tratatate Internționale nr. 1 art. 19
6. Pactul internațional privitor la drepturile civile și politice, din 16 decembrie 1966. În vigoare pentru Republica Moldova din 26 aprilie 1993. Publicat: 30.12.2015 în Tratatate Internționale nr. 44 art. 254
7. Marian O. Restrângerea drepturilor și libertăților fundamentale – garanție juridică a respectării statutului juridic al personalității. În: Revista Națională De Drept, nr. 10, 2014.
8. Greer S. The European Convention on Human Rights, Achievements, Problems and Prospects, Cambridge University Press, New York, 2006.

9. Tănăsescu E.S., *Constituția României – comentariu pe articole*, ediția a 2-a, Editura C.H. Beck, București, 2019.

Resurse web:

1. Declarația Universală a Drepturilor Omului a fost adoptată la 10 decembrie 1948, prin Rezoluția 217 A în cadrul celei de-a treia sesiuni a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite. [citată 22.12.2022]. Disponibil: http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Declaratia_Universala_a_Drepturilor_Omului.pdf
2. Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, (Convenția Europeană a Drepturilor Omului), semnată pe 4 noiembrie 1950 la Roma, în vigoare pe 3 septembrie 1953. [citată 22.12.2022]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf
3. Carta Socială Europeană (revizuită). Strasbourg, 3 mai 1996. [citată 23.12.2022]. Disponibil: <https://rm.coe.int/168047e170>
4. Cernicova-Dragomir T. Derogarea de la prevederile Convenției europene a drepturilor omului, în contextul pandemiei provocate de coronavirusul SARS-CoV-2. [citată 22.12.2022]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/357429423_Derogarea_de_la_prevederile_Convenției_europene_a_drepturilor_omului_in_contextul_pandemiei_provocate_de_coronavirusul_SARS-CoV-2
5. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene a fost proclamată de către Comisia Europeană, Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene la data de 7 decembrie 2000, în cadrul Consiliului European de la Nisa. [citată 24.12.2022]. Disponibil: <https://fra.europa.eu/ro/eu-charter/article/52-intinderea-si-interpretarea-drepturilor-si-principiilor>
6. Apachiței D. Perspective asupra restrângerii exercițiului drepturilor și libertăților constituționale în vederea asigurării securității naționale. [citată 24.12.2022]. Disponibil: <https://lege5.ro/gratuit/gm4dgojv3a/perspective-asupra-restrangerii-exercitiului-drepturilor-si-libertatilor-constitucionale-in-vederea-asigurarii-securitatii-nationale>